

УДК 378:372.853

В. В. МАСИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено, що творчі вміння розвиваються в постійному і різноманітному навчанні при використанні наявних знань і умінь у конкретній навчальній діяльності. У статті зазначається, що щоб навчити людину творити, є лише один шлях – навчити її творчим процедурам, а саме: бачення проблеми в знайомій ситуації і в умовах невизначеності; самостійний переніс раніше засвоєних знань і умінь у нову ситуацію; бачення нової функції об'єкта; визначення структури об'єкта (проблеми, мети); бачення альтернативи рішення або його способу; комбінування раніше засвоєних способів діяльності в новий відповідно до проблеми, що виникла.

Ключові слова: творчість, творчі вміння, творче мислення, творча діяльність, майбутній педагог.

Сучасна вища педагогічна школа має сприяти процесу оновлення суспільства. У центрі системи освіти – особистість, її прагнення до розуміння цілісної картини світу, культури як досвіду попередніх поколінь людей. Основне завдання педагогічної науки полягає в тому, щоб сформувати всебічно розвинену особистість із високими моральними засадами, здатну до інтелектуальної, творчої діяльності. Прояв творчості в будь-якій діяльності стає соціальною потребою суспільства, вирішальною умовою його ефективності та прогресу. Відповідно до цього в числі особливо важливих якостей особистості розглядаються такі, як: інноваційний стиль мислення, готовність до творчості, постійний пошук нестандартних способів здійснення будь-якої діяльності. Творчі вміння розвиваються в постійному і різноманітному навчанні при використанні наявних знань і умінь у конкретній навчальній діяльності. Ця обставина має велике значення в педагогічній діяльності, що вимагає поєднання як образного, асоціативного, так і теоретичного мислення, а також усвідомлення особистого ставлення до такої діяльності.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити основні аспекти розвитку творчих умінь майбутніх педагогів.

Аналіз праць учених (В. Дружиніна [1], Д. Дьюї [2], П. Пономарьова [3], В. Шадрикова [4]) засвідчує, що немає одностайності в трактуванні понять “творчість” і “творча діяльність”. Так, психологи вважають, що у зміст установки творчості включені найбільш інтимні об'єктивні цінності розумової діяльності суб'єкта, що відповідають його духовному світу. Крім того, вони зазначають, що для інтелектуальної творчості закономір-

ним є явище інсайту, тобто раптового осяяння, схоплення елементів ситуації в тих зв'язках і відносинах, які гарантують вирішення завдання. Тому ідея управління процесом творчості, як правило, викликає жорсткий опір.

Творчість є мисленням у його найвищій формі. Вона виходить за межі необхідних для вирішення завдання вже відомих способів. При домінуванні творчості у процесі мислення вона виявляється як уява. При вищому прояві творчості у свідомості переважає натхнення, аж до осяяння, в особистості – потреба діяльності, в діяльності – прагнення до досягнення нових, раніше не поставлених цілей, шляхом нових, раніше не використуваних засобів. Компоненти мети та способу діяльності мають виступати як обов'язкові умови майстерності й ініціативи. При цьому дотримується взаємозв'язок: інтерес – захоплення – натхнення – осяяння.

У генетичному плані творчість є створенням нових корисних комбінацій із елементів різних систем. Стосовно стереотипної, виконавської діяльності творчість є первинною, вона є найвищим видом діяльності людини [2].

Як процес творчість завжди оригінальна, тобто у процесі творчої діяльності завжди (принаймні, в одній її ланці) застосовують або нові засоби, або нові способи, нові програми діяльності. Творчість є діяльністю, що полягає у виробництві істотно нового, а саме: нових речей або нових способів (програм, технологій) діяльності, спрямованих на задоволення потреб людини у створенні нових духовних і матеріальних цінностей.

Творчість органічно пов'язана з пізнанням, відображенням дійсності, законів її розвитку та функціонування і включає підготовку, дозрівання, осяяння і перевірку. Центральним, специфічним творчим моментом вважається осяяння – інтуїтивне схоплення шуканого результату. Експериментальні дослідження показали, що інтуїтивне рішення виникає у предметній діяльності, доступній об'єктивному аналізу, тобто інтуїтивне рішення можливе на вивченій предметній ділянці.

У психології найбільш цілісну концепцію творчості як психологічного процесу запропонував Я. Пономарьов, який розробив структурно-рівневу модель центральної ланки психологічного механізму творчості, де “критерієм творчого акту є рівневий перехід: потреба в новому знанні складається на структурному вищому рівні організації творчої діяльності, засоби задоволення цієї потреби складаються на низьких структурних рівнях. Вони включаються у процес, що відбувається на найвищому рівні, що призводить до виникнення нового знання. Тим самим творчий продукт передбачає включення інтуїції (роль несвідомого) і може бути отриманий на основі логічного висновку” [3].

Основою успіху вирішення творчих завдань, на думку Я. Пономарьова, є здатність діяти “в умі”, обумовлена високим рівнем розвитку внутрішнього плану дії. А сутність креативності (творчого створення) як психологічної властивості зводиться до інтелектуальної активності та чут-

ливості, до побічних продуктів своєї діяльності. Творча людина бачить побічні результати діяльності, які є творінням нового, а нетворча – лише результати по досягненню мети (доцільні результати), проходячи повз новизну.

Як показують дослідження, в розвитку творчих умінь важливим є поєднання як чуттєвого, так і теоретичного, логічного пізнання, а також визначення місця асоціативного та репродуктивного мислення. Процес пізнання навколишнього світу включає безпосереднє або чуттєве пізнання й опосередковане або логічне пізнання. Чуттєве пізнання передбачає відображення навколишньої дійсності на рівні відчуттів, сприймань і уявлень.

У психології проблему розвитку творчого мислення розглядали Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші. Учені зазначають, що в процесі чуттєвого, теоретичного та логічного пізнання розвивається розумова діяльність студентів. Традиційна класифікація мислення передбачає поділ його на наочно-дієве (визначає здатність оперувати об'єктами, що безпосередньо сприймаються), образне (характеризується тим, що розумова діяльність здійснюється на образному матеріалі) та словесно-логічне (вид розумової діяльності, що використовується як засіб вираження виконаних в образах перетворень).

Процес взаємодії сприйняття, пам'яті, уяви та стратегічних методів мислення в ході навчання, зокрема навчання технологією, не є стихійним. Його ефективність, тобто формування творчих умінь, визначається системою цілеспрямованого педагогічного впливу. Питання формування творчих умінь, навчання стратегії мислення тих, хто навчається у процесі навчання, були розглянуті у працях Л. Матюшкіна, М. Меєрович, І. Лернера, В. Симоненко, Д. Тхоржевського та інших.

Питання співвідношення репродуктивного та продуктивного мислення при формуванні творчих умінь досліджені І. Лернером [5], Я. Пономарьовим [3] та іншими. Визначено залежність між репродуктивними способами діяльності (1-й і 2-й рівні засвоєння) та продуктивними (3-й рівень засвоєння). Ця залежність виражається послідовністю: 1-й рівень засвоєння; 2-й рівень засвоєння; 3-й рівень засвоєння.

Отже, розвиток творчих умінь можливий лише на засвоєному інформаційному теоретичному та практичному матеріалі у предметній сфері навчальної дисципліни.

Підтримуємо точку зору тих психологів, які стверджують, що творчі вміння студентів можна сформувані лише на міцній основі сформованих знань, умінь і навичок на репродуктивному рівні.

Важливо виховати у студентів вміння самостійно поповнювати знання, орієнтуватися у стрімкому потоці інформації, який сьогодні набув лавиноподібного характеру. Дослідниками встановлено, що в даний час потік інформації подвоюється через кожні 5-7 років. Друковані джерела замінюються більш ємними та зручними електронними носіями. Все це вима-

гає інших, нетрадиційних підходів до набуття знань, до вироблення умінь засвоювати їх якомога ефективніше в одну і ту ж одиницю часу.

Процес сприйняття, осмислення і вирішення (розумова обробка) поставленого завдання передбачає бачення проблеми в ситуації, висунення гіпотези, побудова моделі, пошук вирішення, організацію діяльності з реалізації моделі та рефлексію.

При виконанні навчальних завдань студенти набувають необхідні вміння аналізу отриманої інформації, а дослідження складу предметної сфери виводить їх на усвідомлення головного, істотного, а також, – на набуття досвіду розробки алгоритму виконання операцій при роботі з даною інформацією. Така розумова діяльність студентів за умови дотримання виконання всіх зазначених операцій буде характеризуватися як діяльність, що розвиває творчі вміння.

Як зазначають психологи, сприйняття, осмислення, аналіз, абстрагування, моделювання, ідеалізація, можуть використовувати інформацію особливим шляхом, що виходять за межі раціонального підходу. Це дозволяє прийняти ідею, що на перший погляд виглядає неможливою. Об'єднання даних прийомів і становить основу розвитку творчих умінь.

Також психологи виходять із визнання соціально-діяльнісної обумовленості розвитку творчої діяльності людини, її стремління і потреб. Виділяючи ознаки творчого акту, практично всі дослідники, та й автори різних творів, підкреслювали його неусвідомленість, спонтанність, неконтрольованість волі та розуму, а також незвичайні стани свідомості.

Однак, незважаючи на це, деякі психологи, педагоги, філософи стверджують, що несвідоме перебуває поза нашою свідомістю, тобто приховано від нас, невідоме нам і, отже, за самою своєю природою воно є чимось непізнаваним [6].

Однак останні дослідження у сфері психології показують, що несвідоме не відокремлене від свідомості непрохідною стіною. Процеси, що починаються в ньому, мають часто своє продовження у свідомості і, навпаки, багато що свідоме витісняється нами в підсвідому сферу.

Питання про співвідношення свідомого та несвідомого в розумовій діяльності розглянуті в працях Д. Дьюї [2], Я. Пономарьова [3] та інших.

Введений Я. Пономарьовим термін “установка” означає настрій суб'єкта, цілісний динамічний стан, що шляхом правильного відображення середовища, селекції психічних сил забезпечує відбір і виникнення таких психічних процесів і властивостей, які необхідні для реалізації проблеми, що постає перед особистістю. Педагогу, що працює над розвитком творчих умінь засобами технології, необхідно враховувати це психологічне поняття, для якого характерна єдність середовища та потреби. Дозрівання “установки” відбувається на основі єдності уявлюваної ситуації та актуальної потреби.

З педагогічної точки зору, творчість – це діяльність, у процесі якої створюються нові цінності, розвиваються здібності до творчої діяльності за рахунок формування творчих умінь.

Новизна може бути об'єктивною і суб'єктивною. Об'єктивною є новизна тоді, коли створеним продуктам діяльності немає аналогів. Якщо новизна є такою для суб'єкта діяльності, то вона суб'єктивна. З цих позицій можна розглядати новизну та творчість у навчальній діяльності. На думку В. Дружиніна [1], творчі вміння – це найвища форма інтелектуальної активності, найбільш важливою якісною характеристикою якої слугує інтелектуальна ініціатива. Відповідаючи на питання, чи можна навчати творчості, І. Лернер стверджує, що “творчості можна і треба вчити” [7].

Щоб навчити людину творити, є лише один шлях – навчити її творчим процедурам, тобто створенню тих структур, які становлять суть творчої діяльності. Все інше виконує допоміжну роль. Цими процедурами, неодноразово описаними в літературі, є такі: бачення проблеми в знайомій ситуації і в умовах невизначеності; самостійний переніс (ближній або дальній) раніше засвоєних знань і умінь у нову ситуацію; бачення нової функції об'єкта. Визначення структури об'єкта (проблеми, мети); бачення альтернативи рішення або його способу; комбінування раніше засвоєних способів діяльності в новий відповідно до проблеми, що виникла [5].

З точки зору педагогіки творчість полягає у створенні об'єктивно або суб'єктивно якісно нового продукту, процес якої вимагає прояву однієї або декількох із зазначених процедур. І ці процедури треба навчитися розпізнавати, тому що, по-перше, не вміючи цього робити, викладач не в змозі цілеспрямовано їм навчити; по-друге, не в кожному з творчих завдань, кожна з процедур себе проявляє. Можна вирішити безліч завдань, не осмислюючи необхідності використання зазначених способів, виконання яких, на думку вченого, є основою розвитку творчих умінь. Самі ж способи вимагають певних тонкощів у осмисленні та усвідомленому застосуванні.

Сказане стосується, насамперед, емоційного аспекту теми. Емоційний аспект – один із найважливіших у процесі навчання. На жаль, існує переконання, що цілком достатньо, якщо викладач викладає матеріал серйозно, суворо, на основі переконливих даних, нехай навіть сухо і нецікаво. З цим погодитися не можна. Кожен викладач – учитель і вихователь молоді. Він повинен вміти зацікавити та захопити студентів, підтримати та зміцнити в них інтерес до майбутньої професії.

Поняття “творчість” включає безліч складників, серед яких першочергове місце займає творчий процес.

Крім того, “творчість цілком сумісна з системою і планомірністю. Творчість характеризується не осяянням і натхненням, а результатом роботи. Якщо створено щось нове – значить робота творча. Справа зовсім не в кількості “спроб і помилок”. Завдання можуть і повинні “вирішуватися вмінням, а не кількістю спроб” [8, с. 46].

У даний час триває пошук нових форм управління розвитком творчих умінь у техніці, науці. Так, у праці “Інженерна творчість” Р. Повілейко пише: “Що може бути цікавішим за розкриття природи талановитого мислення і перетворення такого мислення з рідкісних нестійких спалахів в потужний і керований вогонь пізнання” [6, с. 14].

Індивідуальність педагога виявляється через його емоції, фантазії, художній смак, почуття розмірів, форм і пропорцій, що виявляються у вигляді винахідливих ідей, а потім виражаються в моделі навчання, співтворчості з тими, що навчаються.

У ході цілеспрямованої освіти розвиток творчих умінь, як правило, рухається від найпростішого розуміння, уміння вникати в сутність визначень, від сприйняття понять і зв’язків, до розкриття їх глибокого внутрішнього змісту, суворого порядку, до вміння обґрунтовувати та доводити істинність висунутих положень.

У зв’язку з цим у змісті освіти можна виділити два актуальних аспекти:

– предметний аспект – аспект педагогічної культури педагога – це багато в чому об’єктивний аспект, пов’язаний із залученням до світу науки, з придбанням спеціальних умінь, що дозволяють пізнати світ творчості, створювати в ньому цінності;

– особистісний (суб’єктивний аспект) звернений на власне “Я” студента, на формування мотивації педагогічної діяльності, на пізнання себе, на набуття знань і способів педагогічної діяльності в системі навчання, спрямованих на формування позитивних особистісних якостей (уміння поставити мету, змодельовати систему навчання, здатність приймати рішення, визначати технології, вміння проводити педагогічний аналіз, давати оцінку тому, що відбувається), на здатність сприймати різні явища життя, професійно значущі для нього як для майбутнього педагога.

Так, Р. Повілейко вважає, що “здатність творчо мислити – мистецтво, але таке мистецтво, якому можна навчити і навчитися, в якому кожна людина може досягти успіху, якщо захоче” [6, с. 18].

Для майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю зміст педагогічної та матеріальної праці включає мислення, що вимагає як розвитку творчих умінь педагога, так і специфічного виду мислення, що зветься технічною творчістю.

Технічне мислення має трикомпонентну структуру, тобто понятійно-образно-дієву. Тут кожен компонент займає рівноправне місце і може бути як репродуктивним, так і творчим.

Розвиток педагогічного творчого мислення полягає в цілеспрямованому оволодінні досвідом творчої діяльності у професійно-педагогічній діяльності.

Педагогічне мислення – це розумова діяльність, пов’язана з розглядом педагогічних понять і об’єктів, їх властивостей і відносин, діяльність, пов’язана з умінням креативної діяльності та вміннями управління.

Рішення педагогічних завдань дає можливість студентів включитися в активний творчий пошук, активізувати творчу уяву, поступово формують вміння не лише застосовувати педагогічні знання за “зразком”, а й знаходити нові способи вирішення не лише правильні, а й ефективні. Вирішення завдань відбувається від традиційного типу розумової діяльності, тобто від вертикального мислення, до мислення латерального, тобто процесу обробки інформації для розвитку творчих умінь і інтуїції.

Список використаної літератури

1. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2000. – 149 с.
2. Дьюи Д. Психология и педагогика общих способностей (перевод с английского Н. М. Никольской). – М. : Совершенство, 1997. – 198 с.
3. Пономарев П. Я. Исследование проблем психологии творчества / П. Я. Пономарев. – М. : Наука, 1983. – 336 с.
4. Развитие и диагностика способностей / Отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1994. – 201 с.
5. Современная дидактика, теория – практике / Под ред. И. Я. Лернера, И. К. Журавлева. – М. : ИПП и МИО РАО, 1993. – 288 с.
6. Повилейко Р. П. Инженерное творчество / Р. П. Повилейко. – М. : Знание, 1977. – 64 с.
7. Лернер И. Я., Журавлева К. И. Современная дидактика : Теория – практика / И. Я. Лернер, К. И. Журавлева. – М. : ИТПИ – МИО РАО, 1993. – 288 с.
8. Альтшуллер Г. С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач / Г. С. Альтшуллер. – Новосибирск : Наука, 1986. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015.

Масич В. В. Психолого-педагогические аспекты развития творческих умений будущих педагогов

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы определено, что творческие умения развиваются при постоянном и разнообразном обучении с использованием имеющихся знаний и умений в конкретной учебной деятельности. В статье говорится о том, что чтобы научить человека творить, существует лишь один путь – научить его творческим процедурам, таким как: видение проблемы в знакомой ситуации в условиях неопределенности; самостоятельный перенос ранее усвоенных знаний и умений в новую ситуацию; видение новой функции объекта; определение структуры объекта (проблемы, цели); видение альтернативы решения ли его способ; комбинирование ранее усвоенных способов деятельности в новый соответственно возникающей проблеме.

Ключевые слова: *творчество, творческие умения, творческое мышление, творческая деятельность, будущий педагог.*

Masych V . Psychological and Pedagogical Aspects of Development of Future Teachers Creative Abilities

On the basis of analysis of psychological and educational literature determined that develop creative skills in a constant and varied learning when using existing knowledge and skills in a particular educational activity.

The manifestation of creativity in any activity is necessary in society, is a decisive condition for its efficiency and progress. Accordingly, among the essential personality traits are considered such as: innovative way of thinking, willingness to work, the constant search for innovative ways to carry out any activities. Creative skills develop in constant and varied learning when using existing knowledge and skills in a particular educational activity. This

fact is important in pedagogical activity that requires a combination of creative, associative and theoretical thinking, awareness of personal attitude to such activities.

The creative ability of students can be formed only on the solid foundation of existing knowledge and skills in reproductive level.

There is only one way to teach a man to create – to teach him creative procedures, to create those structures that are the essence of creativity. Everything else has a supporting role. These procedures often described in the literature are: vision problems in familiar situations and in the face of uncertainty; independent transfer of previously learned knowledge and skills in a new situation; vision of a new function of the object; determine the structure of the object (problem, purpose); vision alternative solution or method; combining previously learned ways of activities into new in accordance with the problems that arose.

Key words: *creativity, creative skills, creative thinking, creative activities, future teachers.*